

3BIT

Female Refugees Integration and Inclusion
through Volunteering

Фінансується Європейським Союзом. Проєкт FRIIV співфінансується Європейським Союзом у межах програми Erasmus+ та реалізується за підтримки Національного агентства Нідерландів Erasmus+ Onderwijs & Training (NL01). Висловлені погляди та думки належать виключно автору(ам) і не обов'язково відображають позицію Європейського Союзу або Національного агентства Нідерландів Erasmus+ Onderwijs & Training. Ані Європейський Союз, ані організація, що надає фінансування, не можуть нести відповідальність за їх зміст. Номер проєкту: 2025-1-NL01-KA220-ADU-000357345.

Співфінансується
Європейським Союзом

ПРО FRIIV

FRIIV (Інтеграція та інклюзія жінок-біженок через волонтерство) – це європейське партнерство Erasmus+ у сфері освіти дорослих, метою якого є зміцнення інклюзії, різноманітності та громадянської участі по всій Європі через волонтерство.

Проект зосереджений на жінках-біженках з усього світу, які усвідомлюють свій потенціал не лише як бенефіціарок підтримки, а й як активних учасників європейського суспільства.

Надаючи можливості менеджерам-волонтерам та жінкам з особистим досвідом біженства, FRIIV працює над створенням більш інклюзивного, свідомого та чуйного середовища для волонтерства.

FRIIV координується Роттердамським університетом Еразма та реалізується консорціумом університетів, неурядових організацій та експертних організацій з усієї Європи.

Макет: Команда AMU

Дата публікації: вересень 2026 року

АНОТАЦІЯ

Анотація. У цьому звіті представлено результати роботи членів консорціуму FRIIV. Завдання, окреслені в межах робочого пакету 2 (WP2), були виконані в період із грудня 2025 року по червень 2026 року на основі інструментарію, розробленого під час Європейської дослідницької зустрічі в Роттердамі в грудні 2025 року. Надалі члени консорціуму визначили сфери наукових інтересів, які охоплюють 113 ключових слів, згрупованих у 17 основних категорій. На основі цього було проведено огляд літератури. Паралельно було проведено одинадцять інтерв'ю у фокус-групах — по два або три в кожній країні консорціуму. Зрештою, команда Університету імені Адама Міцкевича (AMU) зібрала та впорядкувала інформацію, яка разом з аналітичними матеріалами від членів консорціуму лягла в основу цього звіту. Звіт доступний сімома мовами (англійською, нідерландською, французькою, словацькою, польською, португальською та українською) для широкого використання менеджерами з волонтерства або будь-ким, хто займається волонтерською діяльністю в контексті міграції та біженства. Цей звіт є частиною проєкту Erasmus+ FRIIV, який також включатиме посібник для менеджерів з волонтерства та навчальний курс для менеджерів з волонтерства і волонтерок, які самі мають досвід біженства. Усі результати проєкту доступні на вебсайті www.friiv-eu.org

Ключові слова: волонтерки, українські вимушені мігрантки, інтеграція, виклики для біженців, найкращі практики адаптації мігрантів

ЗМІСТ

ПРО FRIIV	2
АНОТАЦІЯ	3
1. ВСТУП	5
2. КАБІНЕТНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ - ДАНІ, РЕЗУЛЬТАТИ, АНАЛІЗ.....	10
Кабінетні дослідження — Дані	11
Ключові слова	11
А. Проблеми біженців	11
В. Практики.....	11
С. Соціодемографія.....	12
D. Закони ЄС/міжнародні/національні закони проти процедур.....	12
Е. Український контекст.....	12
1. Географічні особливості	13
2. Приймаючі громади	15
3. Інфраструктура волонтерства	16
4. Система освіти і освітня політика	17
5. Українські жінки-біженки.....	18
6. Виключення жінок	20
7. Інклюзія	21
3. ІНТЕРВ'Ю ФОКУС-ГРУП	23
ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ, ЯКІ КЕРУВАЛИ ОБГОВОРЕННЯМИ ПІД ЧАС ІНТЕРВ'Ю У ФОКУС-ГРУПІ	23
Інтерв'ю фокус-груп:	25
1. Прийом у нових умовах.....	26
2. Проблеми після прибуття та відповіді на місцях	29
3. Перешкоди.....	30
4. Відчуття тимчасовості	32
5. Запропоновані рішення: активізм та волонтерство біженців.....	33
4. ВИСНОВОК	38
1. етнічні діаспори.....	38
2. прийом місцевими жителями.....	39
3. Відчуття приналежності	39
4. Повсякденні проблеми.....	39

1. ВСТУП

Вимушене переміщення продовжує зростати в усьому світі, і 122,6 мільйона людей наразі залишили свої домівки (УВКБ ООН, 2026). Тривалі конфлікти, стихійні лиха та інші кризи свідчать про те, що це число, ймовірно, зростатиме в найближчі роки. Втрати, пов'язані з вигнанням, часто залишають біженців з обмеженими ресурсами для подолання труднощів відновлення свого життя та інтеграції в нові суспільства. Тому підтримка біженців у відновленні та розширенні їхніх соціальних мереж є важливою для успішної інтеграції. Залучення волонтерів може відігравати значну роль у цьому процесі. Коли волонтерські організації пропонують можливості біженцям, вони повинні створювати середовище, яке визнає та розуміє глибокі наслідки вимушеного переміщення. Волонтерство часто розглядається як шлях до участі на ринку праці, особистісного розвитку та громадянської активності. Воно вбудоване в ширший дискурс “доброго громадянства”, де волонтерство стає технологією самопізнання – інструментом, за допомогою якого біженців заохочують перетворюватися на ідеалізованих громадянських суб'єктів (Yin Yap, Byrne & Davidson, 2011). Однак дослідження показують, що ці шляхи не є однаково доступними для всіх біженців. Біженці-чоловіки часто отримують незалежність та участь у суспільному житті ще до отримання офіційного громадянства, тоді як біженки-жінки стикаються з постійними перешкодами (Ouacha & Meijs, 2024). По всій Європі участь жінок-біженок у волонтерстві залишається низькою, що сприяє їхній надмірній представленості серед найбільш соціально ізольованих груп – ізоляції, яка часто зберігається навіть після отримання європейського громадянства.

В останні роки громадянське суспільство в усьому світі, і особливо в Європейському Союзі, мобілізувало безпрецедентну підтримку для біженців, які тікають від війни, конфліктів та криз, пов'язаних зі зміною клімату. У цьому контексті проєкт FRIIV досліджує, як організації, що залучають волонтерів, можуть ефективніше залучати жінок-біженок як потенційних волонтерів. Він навчає волонтер-менеджерів та жінок-волонтерів з біженським минулим розуміти, як такі емоції, як співчуття, формують перехід від ізоляції до інтеграції та включення в їхні нові суспільства. Щоб подолати перешкоди, з якими стикаються волонтерські організації, особливо відсутність різноманітності та обмежена присутність волонтерів з особистим досвідом біженства, FRIIV також зосереджується на залученні та утриманні волонтерів, які колись були біженцями, а тепер є громадянами. Їхні знання можуть зміцнити організаційні стратегії залучення жінок-біженок як волонтерів. Роблячи це, FRIIV безпосередньо сприяє європейському пріоритету сприяння інклюзії та різноманітності у волонтерстві, а також ширшій меті побудови активного та інклюзивного європейського суспільства. Зосереджуючи увагу на жінках-біженках як з європейського (наприклад, українського), так і з неєвропейського походження, FRIIV підвищує потенціал волонтер-

менеджерів та колишніх волонтерів-біженців до створення більш інклюзивного та культурно різноманітного волонтерського середовища. Участь жінок-біженок залишається далекою від мейнстріму, частково через стійкі упередження, які пов'язують неєвропейське походження з недостатнім розвитком, ізоляцією або обмеженою освітою (Ouacha & Meijs, 2024). Інноваційний підхід FRIIV ставить міжкультурне розуміння та обмін наративами в основу залучення волонтерів, гарантуючи, що жінки-біженки не лише включені, але й визнані як ті, хто робить внесок у життя суспільства, та носіїв знань.

Європа продовжує приймати біженців, слугуючи важливим місцем призначення для шукачів притулку як з континенту, так і з-за його меж. Тільки у 2023 році 19,5 мільйона біженців звернулися по притулок в європейській країні (UNHCR, 2024). Жінки-біженки, які часто стикаються з підвищеною вразливістю порівняно зі своїми чоловіками-колегами, втілюють значні резерви стійкості, міжкультурного розуміння та натхнення. FRIIV прагне використати ці сильні сторони для побудови стійких форм обміну знаннями та взаємодії через волонтерство, пропонуючи модель, яку можна відтворити в інших контекстах. Посилюючи голоси жінок-волонтерів з біженським минулим – дозволяючи їм говорити за себе, ділитися своїм досвідом та формулювати свій шлях до безпеки та свободи – FRIIV запроваджує новий метод культивування загальноєвропейської ідентичності, що ґрунтується на життєвому досвіді та взаєморозумінні. Поширення детальних особистих наративів по всій Європі вийде за межі волонтерського сектору, сприяючи ширшому суспільному навчанню. Завдяки своїй участі у FRIIV, волонтер-менеджери та колишні волонтери-біженці будуть краще підготовлені до підвищення якості та інклюзивності волонтерської роботи, яка залишається наріжним каменем громадянського навчання та соціальної згуртованості. Хоча дослідження показують, що переваги волонтерства є складними та різноманітними, особливо для осіб, які перебувають у вразливому становищі, вони також демонструють, що волонтерство може сприяти соціальній взаємодії, новим стосункам та тому, що вчені називають “соціальним капіталом”, “довірою” або “соціальною згуртованістю”. Зосереджуючись саме на жінках-біженках, FRIIV прагне не лише підтримати їхній вихід з ізоляції, але й зміцнити потенціал організацій громадянського суспільства щодо побудови соціальних зв'язків між етнічними, соціальними та місцевими громадами. FRIIV просуває обрані пріоритети, надаючи можливості для навчання дорослих для волонтер-менеджерів та для жінок-волонтерів, які колись самі були біженцями. Проєкт зміцнює їхній потенціал для покращення інтеграції жінок-волонтерів різного віку та як з європейського (наприклад, українського), так і з неєвропейського середовища біженців. Пріоритет інклюзії та різноманітності вбудований у весь проєкт: FRIIV сприяє більш інклюзивному та культурно різноманітному середовищу волонтерства, яке визнає важливість збереження культурної ідентичності та поглиблення громадського розуміння того, що означає втеча з країни походження, відновлення життя в іншому місці, вивчення

нової мови та подолання міжкультурних розбіжностей. Для багатьох біженців ці процеси відбуваються мимоволі та зумовлені основною людською потребою в безпеці та виживанні. Проєкт позиціонує можливості навчання та розвиток потенціалу як центральні механізми, що дозволяють жінкам-біженкам активно брати участь у житті суспільства. Завдяки волонтерству учасниці можуть здобути практичні та професійні навички, які сприятимуть майбутньому працевлаштуванню та особистісному розвитку, навіть якщо вони продовжують справлятися з психологічними наслідками вимушеного переміщення. FRIIV гарантує, що ці можливості навчання будуть доступні для менеджерів волонтерів та колишніх волонтерів-біженців з різним етнічним, культурним та поколіннєвим походженням, тим самим сприяючи безперервному навчанню та набуттю нових навичок, що стосуються їхніх майбутніх ролей.

FRIIV також пропагує спільні цінності та громадянську активність, заохочуючи активну участь жінок-біженок як потенційних волонтерів. Така участь сприяє більш об'єднаному майбутньому, що ґрунтується на якісній освіті та автентичній європейській ідентичності. Беручи участь у волонтерській діяльності, зосередженій на спільних історіях та культурних наративах, учасниці розвивають глибше розуміння європейських цінностей та демократичних принципів, що лежать в основі інтеграції, приналежності та формування ідентичності. Завдяки своїй участі у волонтерських ініціативах, жінки-волонтери та менеджери волонтерів-біженок стають активними учасниками громадського життя у своїх місцевих громадах, що має вплив на регіональний, національний та європейський рівні. Проєкт зміцнює потенціал волонтерського та інтеграційного секторів щодо впровадження більш інклюзивних практик, тим самим розширюючи можливості для соціальних груп, які відчувають підвищену вразливість, таких як жінки-біженки. Зосереджуючись на волонтер-менеджерах та колишніх волонтерах-біженках як дорослих учнях, FRIIV підвищує обізнаність, знання та практичну компетентність у залученні жінок-біженок як потенційних волонтерів.

Додана цінність волонтерства відрізняється для кожної жінки. Жінки-біженки, які прибувають до Європи – самотійно чи з партнерами та дітьми – представляють широкий спектр освітнього рівня, від високоосвічених до неписьменних (Ouacha & Meijs, 2024). Вони походять з міських та сільських районів, різних соціальних класів та різноманітних релігійних громад. Для багатьох волонтерство стає важливим інструментом для побудови соціальних зв'язків та внеску в європейське суспільство. Воно дозволяє обмінюватися досвідом, взаємно підтримувати та розвивати майбутні прагнення – елементи, тісно пов'язані з цінністю солідарності ЄС, як сформульовано у статті 2 Договору про Європейський Союз. Докази свідчать про те, що волонтерство є унікальним інструментом, здатним вирішувати широкий спектр європейських, національних та регіональних проблем (Doctors Without Borders, 2026). За належних умов воно створює чітку додаткову цінність

для різних тем, груп та організаційних контекстів. FRIIV реагує на потребу в посиленій та адаптованій програмі навчання дорослих для волонтер-менеджерів та колишніх волонтерів-біженців. Набуті навички та компетенції дозволять їм створювати більш структуровані, підтримуючі та змістовні можливості для жінок-біженок як потенційних волонтерів, позиціонуючи цих жінок не лише як одержувачів підтримки, а й як тих, хто вносить до неї свій вклад. Краще навчені волонтер-менеджери та колишні волонтери-біженки будуть оснащені, щоб допомогти жінкам-біженкам змиритися з їхнім минулим досвідом та інтегрувати свої нові життєві наративи, тим самим підвищуючи інклюзивність, якість та доступність можливостей волонтерства та розширюючи громадянську участь серед маргіналізованих груп. Цього буде досягнуто шляхом навчання безпосередньої цільової групи проєкту – волонтер-менеджерів та жінок-волонтерів, які колись були біженцями, – для підвищення їхніх навичок, впевненості та міжкультурної громадянської свідомості. Опосередковано проєкт також принесе користь жінкам-біженкам, які прагнуть стати волонтерами, оскільки “варіатори” волонтерських ролей будуть краще підготовлені до їхньої підтримки.

Партнерство FRIIV об’єднує організації з різних секторів, включаючи інфраструктуру та навчання волонтерів, академічні кола, гендерно - орієнтовані некомерційні організації, організації з розширення прав і можливостей біженців та громадські акселератори. Ці партнери разом охоплюють формальну, неформальну та інформальну освіту. Проєкт має значний потенціал вплинути на професійну підготовку та неформальне навчання шляхом залучення волонтерів, зокрема жінок-волонтерів-біженок. Ці волонтери, особливо ті, хто має формальну освіту, можуть перетворювати академічні та практичні знання у доступні форми, що допомагають менеджерам волонтерів та колишнім волонтерам-біженкам створювати середовище, де жінки-біженки почуваються включеними, зрозумілими та визнаними як людські істоти, так і потенційні волонтерки.

Проєкт також використовує цифрові технології для розширення потенціалу транскордонного волонтерства. У контексті, де соціальні мережі відіграють дедалі важливішу роль у волонтерстві, цифрові компоненти FRIIV можуть допомогти охопити ізольованих жінок-біженок та створити масштабний вплив у міжкультурному, міжпоколінному та громадському середовищі. Зосереджуючись на інтеграції жінок-біженок як потенційних волонтерів, FRIIV створює основу для залучення цих жінок до взаємодії з однолітками у власних громадах. Як сторонні особи у сфері досвіду біженців та сторонні особи у рідних європейських суспільствах, вони мають унікальні можливості для сприяння міжкультурному взаєморозумінню. Проєкт демонструє, як змістовна взаємодія груп меншин може призвести до інклюзивних результатів, які резонують у різних громадянських контекстах ЄС. Звертаючись до вразливої групи, присутньої в кожній європейській країні ,

хоча й різною мірою, як це спостерігається у Польщі та Словаччині з українськими біженцями, FRIIV сприяє глибшому розумінню сучасних проблем інтеграції та інклюзії. Зрештою, проєкт зміцнює європейську культуру волонтерства як простір для навчання та особистісного розвитку волонтер-менеджерів, колишніх волонтерів-біженців та жінок-біженок, які прагнуть стати волонтерами. Надаючи індивідуальне навчання, знання, інструменти та постійну підтримку через спеціалізованих тренерів, веб-сайт проєкту та спільноту практиків, FRIIV підвищує якість, доступність та різноманітність можливостей для волонтерства. Це, у свою чергу, розширює громадянську участь серед маргіналізованих груп та підвищує інклюзивність та ефективність волонтерських організацій. Дослідження показують, що люди, які почуваються ізольованими або недостатньо представленими, часто відходять від суспільства та від міжкультурних та міжпоколіннєвих дебатів (Taylor & Milfont, 2011). Жінки-біженки – як нинішні, так і колишні – пропонують унікальний досвід, наративи та культурні перспективи, які можуть збагатити всі верстви суспільства. Завдяки своїм результатам, включаючи звіт про сучасний стан, навчальний пакет та пілотні заходи, FRIIV надає волонтер-менеджерам та колишнім волонтерам-біженкам впевненість та компетентність для підтримки жінок-біженок як потенційних волонтерів, забезпечуючи довгостроковий вплив по всій Європі.

Література:

Ouacha M, Meijs L, Biekart K. Diasporic Philanthropy and the Sense of Belonging as an Expression of Diasporic Cultural Identity and Inclusion. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*. 2024;35(6):1081-1090. doi:10.1007/s11266-024-00674-3

Su Yin Yap, Angela Byrne, Sarah Davidson, From Refugee to Good Citizen: A Discourse Analysis of Volunteering, *Journal of Refugee Studies*, Volume 24, Issue 1, March 2011, Pages 157–170, <https://doi.org/10.1093/jrs/feq036>

Вебсайти:

The UN Refugee Agency, <https://www.unhcr.org/pl/>

Doctors Without Borders, <https://www.doctorswithoutborders.org/>

2. КАБІНЕТНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ - ДАНІ, РЕЗУЛЬТАТИ, АНАЛІЗ

Кабінетне дослідження, інтерв'ю фокус-груп та звіт про сучасний стан справ – це завдання Робочого пакету проекту № 2. Звіт про сучасний стан справ має на меті розпочати проєкт FRIIV шляхом проведення системного аналізу потреб цільової групи в навчанні та розробки відповідного навчального пакету для волонтер-менеджерів та жінок-волонтерів у країнах-партнерах FRIIV: Бельгії, Нідерландах, Польщі, Португалії та Словаччині. Спеціалізовані інструменти (матриця даних ключових слів) для кабінетного дослідження та фокус-групових інтерв'ю – перелік питань, інструкції щодо інтерв'ю та кодекс етичних питань були розроблені під час стартової зустрічі FRIIV у Роттердамі у грудні 2025 року (Європейська дослідницька зустріч). Матриця ключових слів була організована за 17 основними категоріями, кожна з яких містила від 3 до 11 підкатегорій (загалом 113 ключових слів, детальніше дивіться результати кабінетного дослідження: теплова карта на наступній сторінці). Основні категорії були пов'язані зі сферами інтересів, визначеними під час семінару консорціуму FRIIV. Вони включали теоретичні та правові концепції, повсякденні виклики та практики, все це пов'язано з контекстом біженців, з особливим акцентом на проблеми жінок-біженок.

Під час етапу кабінетного дослідження кожна національна команда працювала самостійно. Інструмент, список ключових слів, створений під час Європейської дослідницької зустрічі в Роттердамі, був використаний для поглиблення та аналізу літератури, відібраної географічно, з перевагою для даних, досліджень та специфіки власної країни. За допомогою матриці ключових слів, що містить загальні інструкції, файл матриці (помножений на 5 разів, окремо для кожної національної команди), команді FRIIV вдалося проаналізувати ресурси національного дослідницького звіту в пошуку основних сфер інтересу. Всі результати (30-60 текстів, проаналізованих кожною національною командою) були використані для підготовки цього звіту. Всі результати доступні та поширюються онлайн через вебсайт:

www.friiv-eu.org

Кабінетні дослідження — Дані

Ключові слова

У розділі нижче представлено основні категорії та підкатегорії з найчастіше використовуваними ключовими словами. Частота базується на корпусі з 198 текстів у галузі досліджень міграції, біженців та волонтерства, підготовлених національними командами FRIIV.

А. Проблеми біженців

1. В основній категорії “Проблеми біженців” було п’ять найчастіше використовуваних підкатегорій: “1.1 Вхід до суспільства/вихід із громад”, “1.3 Відсутність свободи дій та повноважень біженців”, “1.5 Брак ресурсів проти доступності ресурсів”, далі йдуть “1.7 Біженство (загалом)” та “1.10 Невизначеність – соціальний контекст”. Перелік проблем можна доповнити менш згаданими:

“1.8 Стигма, соціальне ярликування” та “1.4 Брак знань про те, як працює країна перебування (робочі місця, освіта, охорона здоров’я, банківська справа)”. Цей список дає глибше розуміння суворой реальності статусу біженця, проаналізованої в літературі, переглянутою членами консорціуму. Інші проблеми, позначені в нашій матриці ключових слів, які часто розглядалися на етапі кабінетного дослідження, “були 9.1 Доступ до послуг” та “11.3 Державні мови як бар’єр”. Також слід зазначити та виділити відсутність активності та повноважень, на які часто вказують в основній частині проаналізованих текстів. Широкий спектр презентацій/проявів дискурсу про міграцію та інклюзію може бути особливо корисним для розуміння важливості цих термінів та семантичних викликів, які вони викликають. Ця тема була потім висвітлена у ФГІ (Фокус-групові інтерв’ю), коли учасників попросили надати більше деталей про виклики, з якими вони стикалися на шляху до своїх поточних місць призначення. Ця основна категорія є однією з найчастіше вибраних у наших аналізах, надаючи величезну різноманітність викликів, від структурних до індивідуальних, з якими стикаються біженці у своєму районі. Вона дає уявлення про цю сферу інтересів, а саме про індивідуальні перешкоди біженців після прибуття.

В. Практики

Другою часто згадуваною категорією була “12. Практики” з найчастіше використовуваними ключовими словами “12.5 Інклюзія” та “12.6 Інтеграція”. У цьому випадку нижча частота спостерігалася в категоріях “історії успіху” та “участь”, що забезпечує значну область для аналізу для посилення передового досвіду в різних місцях. Участь може відкривати список, але він різноманітний і охоплює широкий спектр випадків, що стосуються участі, співпраці

та колаборації. Подібно до вищезазначеного, під час групових зустрічей учасників запитували про їхні особисті погляди на досвід участі як у місцях їхнього походження, так і в нових умовах. Деякі з цих практик, навіть локальні та унікальні в конкретній соціально-економічній реальності, варті поширення як індивідуальні відповіді на виклики повсякденного життя в середовищі біженців. Інші, більше зосереджені на приймаючих громадах, пропонують цікаві перспективи того, як місцеві жителі адаптуються до нової соціальної реальності в місцях їхнього прибуття.

С. Соціодемографія

3. Для основної категорії “13. Соціодемографія” найчастіше використовувалися “13.2 Громадянське суспільство” та “13.3 Приймаючі громади”. Як і вище, було виділено соціальний контекст інтеграції, участі та включення в ініціативи, дії та події. Під час обговорення соціально-демографії як загальної категорії під час Європейської дослідницької зустрічі було визначено профіль активіста, експерта або просто волонтера, який прагне бути своєрідною гарячою точкою, поширюючи свою позитивну енергію у своїх громадах, районах, на робочих місцях або у сфері дозвілля. Етап кабінетного дослідження продемонстрував багатство цієї категорії в літературі та дозволив нам дослідити інші перспективи, забезпечивши цінне джерело інформації для наступних етапів проєкту FRIV.

Д. Закони ЄС/міжнародні/національні закони проти процедур

Результати підтверджують високу присутність ключових слів, пов’язаних з інституційним аспектом гостинності та інтеграції новоприбулих (“5.7 Закони ЄС/міжнародні/національні закони проти процедур”), що приділяє увагу формальним та юридичним процедурам, пов’язаним з можливістю жити, працювати, проходити медичні процедури за потреби або направляти дітей до місцевої освітньої системи. Усе це є «вартовими», які можуть перешкоджати біженцям успішно інтегруватися або, навпаки, дозволяти їм отримувати пільги (тут не лише соціальні), що сприяють успішній адаптації на нових місцях. Важливо відзначити не лише наявність встановлених процедур, але й часові рамки легалізації статусу та, як правило, поступову інтеграцію в місцеві громади. Звичайно, це має бути географічно специфічно, з місцевою специфікою, але в конкретних проаналізованих українських випадках це можна вважати хорошою практикою.

Е. Український контекст

Зрештою, український контекст був сильно представлений у нашій матриці ключових слів, де найчастіше використовувалися ключові слова “6.1 Центральноевропейська позиційність”, а точніше: “14.3 Українські жінки-біженки” та “16.2 Волонтерські установи,

асоціації”. Це, безумовно, пов’язано з географічними випадками Польщі та Словаччини, залучених до дослідження, але не лише з ними. Фактично, український контекст очевидний у всіх країнах консорціуму FRIIV. Це важливо (з багатьох причин, але ми зосередимося переважно на передовому досвіді в наступних розділах), особливо після лютого 2022 року, коли мільйони українців наблизилися до ЄС. З їхнього прибуття та різних способів адаптації можна зробити висновок, що, загалом кажучи, вжиті стратегії інтеграції були дуже успішними. Або іноді відсутність стратегій з боку місцевих низових ініціатив, активованих виключно альтруїзмом, бажанням допомогти або наявністю ресурсів (наприклад, безкоштовна кімната, автомобіль, їжа), є критично необхідною для біженців і доступною нехайно. Як показано у вищенаведеній інформації, матриця ключових слів визначила загальну сферу інтересів для нашого звіту про сучасний стан справ. Як видно з вищенаведених результатів, проблеми головним чином пов’язані з браком ресурсів (матеріальних, але не завжди) та доступністю ресурсів для біженців та мігрантів. Зокрема, випадок українських біженців у Польщі демонструє високий рівень потреб у перші місяці після прибуття, який змінюється зростаючою самодостатністю в результаті успішної адаптації, визнання та інтеграції в нових умовах – у 2022 році кількість бенефіціарів системи соціального забезпечення з України в Польщі перевищувала 1111 тисяч, тоді як у наступному 2023 році вона досягла рівня 148 тисяч. Рівень інтеграції українців на ринку праці в Польщі є значно високим, сягаючи 90% для довоєнних мігрантів та 70% для біженців (джерело: ОЕСР 2026).

1. Географічні особливості

Деяка більш конкретна інформація включається до відбору до національних команд, навіть якщо географічно розумна стратегія не застосовується до всіх місць однаково (наприклад, Бельгія та Нідерланди суттєво відрізняються від Польщі та Словаччини хвилями біженців та вимушених мігрантів, тобто часом та частотою прибуття, соціально-демографічним профілем новоприбулих, способами культурної адаптації, закріплення та інтеграції тощо). Наприклад, Словаччина не звикла приймати мігрантів і є для них лише транзитною країною. Лише після війни в Україні велика кількість мігрантів почала прибувати до країни. У той час послуги не були адаптовані до цього, а доступ до них був обмеженим і складним (наприклад, пошук лікаря, забезпечення освітою дітей, подання заявки на роботу, допомога з підтримки та багато іншого). Країна мала мало досвіду, і державна адміністрація мусила швидко реагувати. Тому багато досліджень зосереджуються на тому, яким був початковий доступ до послуг, як він змінювався, а також чи покращувався і як. Це також тісно пов’язано з іншим ключовим словом: “13.2 громадянське суспільство”, яке заповнювало дисфункціональні посади в державній системі та допомагало тим, хто виїхав. Багато досліджень зосереджувалися на сферах, у яких громадянське суспільство надавало

найбільшу допомогу або які організації громадянського суспільства були «найсильнішими» у наданні допомоги. У третьому ключовому слові (14.1) Словаччина почала використовувати термін “вигнанець” (словацькою “odídenec”) через великий приплив мігрантів з України та труднощі їхньої інтеграції в суспільство. Це надало їм короткостроковий статус біженця, що полегшило адміністрування та доступ до послуг. Це спеціальний статус, за яким допомога та пільги були встановлені для цілих сімей, що приїхали. Цей статус дозволяє їм отримати тимчасове житло та легальне проживання протягом кількох годин або днів. Він забезпечує негайний та безкоштовний доступ до працевлаштування без необхідності отримання спеціальних дозволів. Він гарантує доступ до невідкладної та, певною мірою, стандартної медичної допомоги. Він дозволяє дітям негайно розпочати навчання в школі та дошкільному закладі.

Аналогічно, у Польщі, як регіоні, що приймає значну кількість українських біженців та вимушених мігрантів з 2014 року (та анексії Криму Росією) та 2022 року (повномасштабного вторгнення Росії в Україну), географічне розташування відіграє тут певну роль.

Центральноєвропейський регіон інтересів, здається, є природним наслідком процесів, які створили велику міграційну хвилю, що розпочалася у 2014 році з першої фази українських біженців, а потім друга, більша хвиля у 2022 році. Це, природно, створило новий контекст для соціальної динаміки, порушуючи питання про соціальну спроможність та способи управління новими соціальними кризами. Інтеграція є однією з сучасних “гарячих тем” у Польщі через збільшення масштабів імміграції та зростання частки новоприбулих у суспільстві. Українці, білоруси, індійці, в'єтнамці та багато інших національностей складають мультикультурне обличчя польського суспільства. Варто зазначити, що вони пропорційно розподілені по всіх регіонах країни, головним чином завдяки теплому прийому та відсутності будь-яких перешкод для постійного поселення. Мігранти обирають великі міста, складаючи (у 2026 році) 3-10% населення найбільших міст. Вони інтегровані на багатьох рівнях, починаючи з житла, ринку праці, освіти, медичних послуг і, загалом кажучи, інфраструктури та заходів для дозвілля. Значна частина допомоги, наданої біженцям у перші місяці їх масового припливу до Польщі у 2022 році, розподілялася окремими волонтерами (особливо в прикордонному регіоні), соціальними та благодійними організаціями, а також установами, спочатку створеними для інших цілей, але призначеними для допомоги біженцям у кризовій ситуації. Прикладами є школи та дошкільні заклади, які приймали дітей-біженців як під час шкільних годин, так і надавали догляд після школи. Крім того, школи часто ставали центрами соціальної допомоги сім'ям біженців та матерям-одиначкам з дітьми, надаючи гаряче харчування та різні форми психологічної підтримки, уроки та курси мов, а також загальну допомогу, особливо важливу для матерів-одиначок, які влаштовуються на роботу. У багатьох випадках така робота була можливою завдяки тому, що ці навчальні заклади забезпечували комплексний догляд за

дітьми в денний час. Варто також згадати психолого-педагогічну оцінку, що надавалася дітям, які пережили міграційну травму, а часто й воєнну. Комплексність та багатогранність цих заходів, а також залучення численних спеціалістів, часто безкоштовно для нужденних, забезпечили належну адаптацію та інтеграцію в пунктах прийому біженців.

2. Приймаючі громади

Якісний аналіз показує, що неформальна допоміжна діяльність, яку здійснювали особи, що демонстрували емпатію, відкритість та готовність надавати безкорисливу підтримку, відіграла ключову роль у процесі адаптації сімей біженців. У цьому випадку волонтери виконували роль неформальних гідів, часто допомагаючи сім'ям орієнтуватися в системах освіти, охорони здоров'я та соціального забезпечення, дозволяючи їм ефективніше використовувати доступну підтримку. Ця допомога, перш за все, включає:

1. переклад документів та процедур,
2. допомога у заповненні заяв,
3. супроводжуючі візити до установ,
4. організація контактів з медичними спеціалістами,
5. підтримка сімей у процесі встановлення діагнозів та прийняття рішень,
6. допомога у спілкуванні зі школами та клініками.

Відносини між приймаючими громадами та біженцями є ключовою сферою аналізу в соціології міграції, особливо в контексті масштабної вимушеної міграції. В академічній літературі відносини між біженцями та приймаючими громадами найчастіше аналізуються в рамках кількох теоретичних рамок. По-перше, теорія акультурації (Berry, 1995) наголошує на різних стратегіях адаптації мігрантів (інтеграція, асиміляція, сепарація та маргіналізація), які формуються під впливом ставлення приймаючого суспільства. По-друге, концепція соціального капіталу підкреслює, що якість міжгрупових відносин залежить від наявності мереж підтримки та рівня соціальної довіри. Нарешті, поняття соціальної або громадської згуртованості передбачає, що інтеграція є взаємним процесом, що формується як державною політикою, так і повсякденною соціальною взаємодією. З цієї точки зору, відносини між біженцями та приймаючими громадами розуміються як динамічні та процесуальні, що розвиваються з часом під впливом економічних, політичних та культурних факторів. На завершення, відносини між приймаючими громадами та біженцями по всій Європі є динамічними та багатовимірними. Початкова фаза інтенсивної солідарності поступово перетворилася на складнішу конфігурацію взаємодій, що охоплює як співпрацю, так і соціальну напруженість. З теоретичної точки зору, аналіз цих процесів підкреслює необхідність врахування як структурних факторів (економічних та інституційних), так і

динаміки на мікрорівні (інтеракційної та культурної). Зокрема, повсякденні соціальні контакти та накопичення соціального капіталу виступають ключовими умовами успішних інтеграційних процесів.

3. Інфраструктура волонтерства

Ще одним важливим джерелом підтримки були люди тієї ж національності, які прибули раніше як біженці та частково адаптувалися до місцевих умов. У випадку з українською громадою це часто були жінки, чиї чоловіки працювали в Польщі до початку війни. Вони мали знання про роботу установ, були знайомі з місцевим середовищем та мали мовні навички, щоб ефективно підтримувати новоприбулі сім'ї. Така підтримка надавалася через сусідів, сім'ї чи громади та включала як інформаційну, так і емоційну підтримку.

У контексті вимушеної міграції, особливо під час масштабних гуманітарних криз, концепція “волонтерської інфраструктури” стала ключовою аналітичною категорією для розуміння ролі громадянського суспільства у підтримці біженців. Волонтерську інфраструктуру можна визначити як систему формальних та неформальних механізмів, які забезпечують, координують та підтримують залучення волонтерів у відповідь на соціальні потреби. Вона охоплює організаційні структури, мережі співпраці, інформаційні канали та матеріальні ресурси, що сприяють колективним діям.

З соціологічної перспективи волонтерська інфраструктура функціонує на перетині інституційних структур та низової мобілізації. Вона охоплює як укорінених (офіційних) діячів – таких як неурядові організації, органи місцевого самоврядування та міжнародні агенції, – так і неформальні мережі громадян, які самоорганізуються у відповідь на кризові ситуації. Ефективність такої інфраструктури залежить від щільності соціальних мереж, наявності ресурсів та рівня довіри в суспільстві. У випадку з українськими біженцями волонтерська інфраструктура відіграла вирішальну роль на початковому етапі кризи. Швидка мобілізація громадян, місцевих громад та організацій громадянського суспільства дозволила негайно реагувати на нагальні потреби, включаючи житло, розподіл продуктів харчування та доступ до освіти та охорони здоров'я. Ця форма організації “знизу вгору” частково компенсувала обмежену готовність формальних інституцій, демонструючи важливість громадянської участі в надзвичайних ситуаціях. Водночас волонтерська інфраструктура не є статичною, а розвивається з часом. На ранніх стадіях вона зазвичай характеризується спонтанністю та високим рівнем соціальної мобілізації. Однак, оскільки криза затягується, центральним питанням стає стійкість волонтерської діяльності. Це часто призводить до інституціоналізації раніше неформальних практик та розвитку більш структурованих форм координації між державними установами та суб'єктами громадянського суспільства. Крім того, функціонування волонтерської інфраструктури має важливі наслідки для відносин між

біженцями та приймаючими громадами. З одного боку, це зміцнює соціальну згуртованість, сприяючи прямим контактам, емпатії та солідарності. З іншого боку, тривала залежність від волонтерської підтримки може призвести до втоми серед волонтерів та напруженості, пов'язаної з розподілом ресурсів.

На завершення, інфраструктура волонтерства є критично важливим компонентом суспільної реакції на вимушену міграцію. Її аналіз надає цінне розуміння здатності приймаючих суспільств мобілізувати ресурси, координувати дії та підтримувати механізми підтримки протягом тривалого часу, особливо в умовах, коли формальних інституційних заходів недостатньо.

4. Система освіти і освітня політика

З початку війни в Україні в лютому 2022 року системи освіти в багатьох європейських країнах зазнали швидкої трансформації у відповідь на масштабний вплив дітей-біженців, більшість з яких прибули з матерями. Біженці з України є високофемінізованими, оскільки жінки та діти становлять домінуючу демографічну групу серед тих, хто шукає захисту. Така демографічна структура має важливі наслідки для функціонування системи освіти, оскільки жінки відіграють центральну роль у посередництві доступу дітей до освіти, підтримці процесів адаптації та дотриманні інституційних вимог. Знову ж таки, польська система освіти інтегрує українських учнів-біженців переважно через два інституційні шляхи: включення до основних класів та участь у підготовчих групах, розроблених для учнів з обмеженим володінням польською мовою. Ці підготовчі класи пропонують адаптовані навчальні програми та додаткову лінгвістичну підтримку, залишаючись при цьому відповідними національній основній навчальній програмі. З гендерної точки зору, такі заходи є особливо важливими для дівчат, оскільки мовні бар'єри та проблеми адаптації можуть взаємодіяти з гендерними очікуваннями, пов'язаними з поведінкою, соціальними ролями та участю в шкільному житті. Важливо, що гендерна структура міграції біженців означає, що жінки часто відчують відповідальність за забезпечення участі дітей в освіті, часто в умовах економічної нестабільності та обмеженої інституційної підтримки. Така ситуація може обмежувати їхню здатність повноцінно взаємодіяти з системою освіти, особливо коли мовні бар'єри, тиск на зайнятість та обов'язки з догляду перетинаються. Отже, ефективність політики освітньої інтеграції залежить не лише від втручання на рівні школи, але й від ширшої соціально-економічної підтримки, спрямованої на жінок-біженок. На завершення, хоча польська система освіти успішно впровадила гібридну модель, що поєднує основну інклюзію з цільовими механізмами підтримки, її довгострокова ефективність залежить від врахування гендерно-чутливої перспективи. Задоволення освітніх потреб українських дівчат-біженок та підтримка критичної ролі жінок-біженок в освітніх процесах є важливими для забезпечення рівного доступу до освіти та запобігання

відтворенню нерівності в контексті вимушеної міграції. Процес адаптації дітей-біженців передбачає одночасне функціонування в новому мовному, культурному, соціальному та освітньому середовищі. Учні опиняються в середовищі, де соціальні норми, організація школи та освітні очікування часто відрізняються від їхнього досвіду в країні походження. Досвід війни, насильства, вимушеної міграції, втрати почуття безпеки та розлуки з близькими ще більше ускладнюють адаптацію. Дослідження показують, що ефективній адаптації сприяють позитивні стосунки з однолітками та вчителями, відчуття приналежності до шкільної спільноти та діяльність, що підтримує міжкультурну інтеграцію. Процес адаптації дітей-біженців є багатовимірним і виходить за рамки діяльності, що здійснюється виключно школою. Особливо важливими є неформальні мережі соціальної підтримки, створені людьми, керованими емпатією та соціальною солідарністю, а також членами мігрантської спільноти, які раніше пройшли процес адаптації. Для дітей з особливими освітніми потребами надання сім'ям підтримки в орієнтуванні в діагностичних та освітніх системах є надзвичайно важливим. Досвід досліджених сімей свідчить про те, що ефективність процесу інтеграції залежить не лише від інституційних рішень, а й від якості соціальних відносин, готовності місцевих громад надавати допомогу та здатності школи створювати безпечне, інклюзивне середовище, яке враховує різноманітність міграційного досвіду.

5. Українські жінки-біженки

У контексті вимушеної міграції з України ситуація жінок-біженок отримує все більшу увагу в гуманітарних та соціальних дослідженнях. Наявні дані свідчать про те, що біженці з України є високофемінізованими, оскільки жінки та діти складають більшість тих, хто втік, головним чином через обмеження мобільності чоловіків віку призову (CARE, 2026; UNHCR, 2026). У деяких аналізах жінки становлять домінуючу частку дорослих біженців, а оцінки свідчать про те, що вони становлять більшість біженців у країнах, що приймають біженців (Дослідження підкреслюють, що жінки-біженки стикаються з особливими викликами, пов'язаними з гендерними ролями та обов'язками, включаючи обов'язки з догляду, обмеження на ринку праці та економічну вразливість. Ці виклики часто посилюються відповідальністю за супровід дітей, що не лише обмежує участь жінок на ринку праці, але й формує їхню здатність підтримувати освітню інтеграцію своїх дітей (Huljaieva, 2024). Крім того, звіти з моніторингу захисту свідчать про те, що жінки непропорційно сильно страждають від дискримінації та стигматизації, що вказує на гендерний характер процесів інтеграції в приймаючих суспільствах (IRC, 2026).

З освітньої точки зору, жінки відіграють вирішальну посередницьку роль у сприянні доступу до шкільної освіти, орієнтуванні в адміністративних системах та підтримці навчальних траєкторій дітей. Незважаючи на цю центральну роль, конкретні обмеження та потреби

жінок-біженок залишаються недостатньо вивченими, особливо щодо їхнього впливу на освітні результати дітей. Відсутність систематично зібраних даних, дезаггегованих за статтю, ще більше обмежує розробку цілеспрямованої освітньої політики та інтервенцій (CARE, 2026).

У цих ширших рамках становище дівчат в освіті залишається недостатньо розробленою сферою аналізу. Хоча дівчата становлять значну частину учнів-біженців через фемінізовану структуру міграції, їхній досвід рідко розглядається окремо в освітніх дослідженнях. Існуючі дослідження показують, що діти-біженці стикаються з численними психосоціальними проблемами, пов'язаними з війною та переміщенням, включаючи травми, зниження відчуття стабільності та невизначеність щодо майбутнього, що негативно впливає на залученість до школи та благополуччя (UNICEF, 2026).

Більше того, у звітах висвітлюються постійні труднощі в інтеграції однолітків, включаючи соціальну ізоляцію, обмежену взаємодію з учнями приймаючої країни та формування паралельних мереж однолітків. Ці процеси можуть сприяти зниженню участі в шкільному житті та нижчому рівню залучення до освіти. Досвід дискримінації, включаючи вербальну агресію та соціальну ізоляцію, ще більше ускладнює процес освітньої інтеграції дітей-біженців (IRC, 2026).

Дівчата-підлітки можуть стикатися з додатковими ризиками, пов'язаними з гендерними очікуваннями, включаючи взяття на себе ролі догляду в домогосподарстві, соціальний тиск на конформізм та обмеження, що виникають через культурні норми. У поєднанні зі структурними бар'єрами, такими як обмежені знання про систему освіти, мовні труднощі та економічні обмеження, ці фактори можуть збільшити ймовірність розриву освітніх траєкторій або зниження участі у формальній освіті (CARE, 2026). З порівняльної точки зору, гендерні відмінності становлять важливий, хоча й досі недостатньо досліджений, вимір освіти біженців. Хоча як дівчата, так і хлопці страждають від основних проблем, таких як переміщення, травми та порушення шкільного навчання, дані свідчать про те, що вони можуть по-різному переживати та реагувати на ці проблеми. Дівчата частіше інтерналізують стрес та демонструють замкнутість, тривогу або знижену видимість освітніх труднощів, тоді як хлопці частіше екстерналізують проблеми через труднощі в поведінці або конфлікти. Ця диференціація має наслідки для моделей визнання та підтримки вчителями, оскільки інтерналізовані труднощі можуть залишатися менш помітними в шкільному середовищі. Гендерні відмінності також очевидні в процесах соціальної інтеграції. Хоча як дівчата, так і хлопці можуть стикатися з ізоляцією, дівчата можуть бути більш чутливими до динаміки стосунків та соціального тиску, тоді як хлопці можуть бути більш схильними до явних форм конфлікту. У підлітковому віці ці відмінності ще більше підкріплюються гендерними нормами, які можуть формувати освітні прагнення, участь та доступ до можливостей. Перешкоди для доступу до освіти є особливо важливою сферою занепокоєння, яка також

впливає на дівчат-підлітків. Дослідження показують, що частина молоді біженців стикається з проблемами, пов'язаними з мовними бар'єрами, обмеженим знайомством із системою освіти приймаючої країни та економічними обмеженнями, що може призвести до тимчасового або постійного виключення зі шкільного навчання (CARE, 2026). Крім того, часто відзначається постійне відчуття тимчасовості та невизначеності щодо майбутнього, що негативно впливає на залучення учнів до навчання (IRC, 2026).

Водночас, якісні дослідження свідчать про наявність асиміляційного тиску в шкільному середовищі, що проявляється, наприклад, у схильності учнів приховувати свою культурну ідентичність та дотримуватися домінуючих норм (CEO, 2026; UNICEF, 2026). Хоча в цих звітах досвід учнів рідко диференціюють за гендерною ознакою, можна стверджувати, що становище дівчат та молодих жінок потребує глибшого аналізу, зокрема щодо їхньої потенційної вразливості до специфічних форм соціального тиску, виключення або переривання освітніх траєкторій. Отже, незважаючи на зростаючу кількість досліджень щодо становища українських учнів у польських школах, гендерна перспектива залишається недостатньо розробленою. Це створює явну прогалину в дослідженнях та підкреслює необхідність більш глибокого аналізу, зосередженого саме на освітньому досвіді дівчат та молодих жінок у контексті вимушеної міграції.

6. Виключення жінок

Фемінізація міграції біженців означає, що жінки відіграють центральну роль у забезпеченні участі дітей у освітньому процесі. Вони часто відповідають за зарахування дітей до шкіл, підтримку зв'язку з навчальними закладами та підтримку навчальних процесів вдома. Однак ці обов'язки часто виконуються в умовах економічної нестабільності та обмеженої інституційної підтримки. Перетин обов'язків з догляду, бар'єрів на ринку праці та мовних обмежень може обмежувати залучення жінок до системи освіти та загрозу виключення. Це підкреслює необхідність політики, яка враховує не лише учнів, а й ширші соціально-економічні умови сімей біженців.

Хоча дівчата становлять значну частину учнів-біженців, їхній конкретний досвід залишається недостатньо вивченим. Існуючі дослідження показують, що діти-біженці стикаються зі значними психосоціальними проблемами, включаючи травми, нестабільність та невизначеність, що може негативно вплинути на навчання. Дівчата-підлітки можуть зіткнутися з додатковими ризиками, пов'язаними з гендерними нормами, такими як обов'язки з догляду, соціальний тиск на конформізм та обмежена мобільність. Ці фактори можуть збільшити ймовірність переривання освітніх траєкторій. Структурні бар'єри, включаючи мовні труднощі та обмежені знання системи освіти, ще більше посилюють ці ризики.

Гендерні відмінності є важливим, але недостатньо дослідженим аспектом освіти біженців. Хоча як дівчата, так і хлопці відчувають наслідки переміщення, їхні реакції та освітні траєкторії можуть відрізнятися. Дівчата більш схильні до інтерналізації стресу, що може призвести до соціальної ізоляції та зменшення видимості труднощів в навчанні. Хлопці, навпаки, більш схильні до екстерналізації труднощів через проблеми в поведінці. Ці відмінності впливають на сприйняття та реакцію вчителів, що потенційно може призвести до нерівної підтримки. Крім того, дівчата можуть бути більш чутливими до динаміки стосунків у групах однолітків, тоді як хлопці можуть стикатися з більш явними формами конфліктів. Ці гендерні моделі підкреслюють необхідність диференційованих підходів до освітньої підтримки.

7. Інклюзія

Ключова сфера втручання полягає в системній інтеграції гендерної перспективи в політику освітньої інтеграції. Це передбачає необхідність збору та аналізу даних, дезаггегованих за статтю, а також урахування гендерних відмінностей під час оцінювання потреб учнів або студентів. Як зазначається в гуманітарних звітах, брак дезаггегованих за статтю даних суттєво обмежує можливості для розробки адекватних заходів підтримки. Запровадження механізмів моніторингу освітньої ситуації дівчат дозволило б виявляти зони підвищеного ризику, такі як припинення навчання або досвід одноліткового насильства.

Другий критично важливий напрям стосується розробки політики, спрямованої на запобігання освітньому виключенню дівчат, особливо в підлітковому віці. У літературі наголошується, що діти та молодь із числа біженців стикаються зі значними бар'єрами в доступі до освіти, зокрема з лінгвістичними, економічними та інституційними чинниками. У випадку дівчат освітня політика повинна додатково враховувати ризик покладання на них обов'язків із догляду або обмеження, що випливають із культурних норм. У цьому контексті доцільно розробляти програми запобігання відрахуванню зі шкіл, адаптовані до специфічних життєвих обставин дівчат із міграційним досвідом.

Іншим важливим елементом є створення безпечного та інклюзивного середовища, чутливого до досвіду насильства та дискримінації. Дослідження показують, що учні з України зазнають різних форм відчуження та вербальної агресії. Відповідно, політика має включати впровадження антидискримінаційних заходів та програм із запобігання гендерно зумовленому насильству, зокрема створення спеціальних просторів підтримки (так званих безпечних просторів) для дівчат. Не менш значущим є розвиток програм розширення прав і можливостей, які можуть стати відповіддю на асиміляційний тиск та виклики, пов'язані з формуванням ідентичності в умовах міграції. У розрізі освітньої політики це передбачає підтримку менторських ініціатив, програм соціально-емоційного навчання, а також заходів, що стимулюють участь дівчат у шкільному та громадському житті. Такі інтервенції можуть

сприяти розбудові соціального капіталу та формуванню сильнішого відчуття приналежності до місцевої громади

Література:

Berry, J. W. (2005). Acculturation: Living successfully in two cultures. *International Journal of Intercultural Relations*, 29:6. <https://10.1016/j.ijintrel.2005.07.013>

Bogoni, A., and J. Normann. Obecna sytuacja ukraińskich uchodźców w Polsce [The current situation of Ukrainian refugees in Poland]. *Blue Europe* (2024).

Huliaieva, L. (2024). Ukrainian Forced Migrant Women in Poland: Survey Analysis. *Societas/Communitas* 37(1), pp. 81-106.

вебсайти:

CARE International Rescue Committee, <https://www.rescue.org/country/poland>

Centrum Edukacji Obywatelskiej [Civic Educational Centre], <https://www.ceo.org.pl/>

Organisation for Economic Co-operation and Development, <https://www.oecd.org/>

United Nations International Children's Emergency Fund, <https://unicef.pl/>

3. ІНТЕРВ'Ю ФОКУС-ГРУП

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ, ЯКІ КЕРУВАЛИ ОБГОВОРЕННЯМИ ПІД ЧАС ІНТЕРВ'Ю У ФОКУС-ГРУПІ

I. "У дорозі"

1. Будь ласка, коротко опишіть, як ви прибули сюди з місця проживання (коли, яким маршрутом, якими були перші моменти після прибуття)?
2. Які ваші спогади про прибуття до вашого нинішнього місця проживання (чи довго вам знадобилося, щоб знайти підходяще місце для життя, роботи чи проведення вільного часу)?

II. "Прийом"

3. якими перешкодами ви зіткнулися, живучи тут?
4. Чи задоволені ви своїми поточними умовами життя? (житло, робота, охорона здоров'я, освіта дітей, місця для проведення вільного часу)
5. Як би ви оцінили це місце в країні, де ви зараз перебуваєте? Чи це гарне місце для життя?

III. "Соціальні мережі"

6. Чи підтримуєте ви контакти з близькими, родичами та друзями, які залишаються у вашому місці походження (як часто, чи це прямі контакти, наприклад, візити, чи вони досить дистанційні)?
7. Чи можете ви сказати, що у вашому місці проживання або перебування (район, робоче місце, місце дозвілля) виникають та функціонують громади (якщо так, то хто до них належить, які приклади їхньої діяльності та ініціатив)?

IV. "Волонтерство"

8. Що для вас означає термін «волонтерство»?
9. Чим волонтерство відрізняється від того місця, де ви зараз живете, і від того місця, звідки ви родом? (Хто бере участь? Які приклади діяльності?)
10. Чи підтримуєте ви контакти з іншими людьми, які нещодавно сюди прибули (наприклад, пропонуєте різні форми допомоги та підтримки), представниками вашої етнічної групи або людьми, які перебувають у подібній ситуації?

11. Чи займаєтесь ви будь-якими формами волонтерства (безоплатна допомога нужденним)? Якщо так, то в якому середовищі, організації чи асоціації?
12. Які приклади гарних, успішних заходів для людей з досвідом міграції або біженства ви можете навести?
13. Як би ви оцінили свої мовні навички в пасивному та активному використанні місцевої мови?
14. Чи є ще щось, що ви хотіли б додати?

Інтерв'ю фокус-груп:

Спогади та суперечки, висловлені під час ФГІ, часто були пов'язані з перешкодами та викликами, індивідуальними труднощами, що підживлюються бажанням знайти краще, безпечніше місце для життя, зараз і в майбутньому. Однак, справа не лише в майбутньому; іноді в минулому досвіді є цікава перспектива, але вона також може бути корисною для вирішення сучасних викликів:

“Європа забуває свою власну історію. Було багато європейських біженців. Я наполовину італієць. Нью-Йорк сповнений італійських імен, бо так багато італійців втекли від бідності та війни. І, як не дивно, італійці сьогодні часто першими виступають проти біженців. У своїх дослідженнях філантропії діаспори я бачу ту саму закономірність. Коли я говорю про людей, які надсилають гроші додому, всі припускають, що я маю на увазі людей з країн глобального Півдня. Але після Другої світової війни, коли Нідерланди були зруйновані, голландські сім'ї вижили, тому що родичі в США та Канаді надсилали гроші назад. Люди забувають про це. На кожній лекції хтось врешті-решт каже: “Ви маєте рацію — моя сім'я також отримувала допомогу з-за кордону”. Ми забуваємо власні історії”.

Незалежно від місць проведення інтерв'ю, спільна доля біженців очевидна в низці подій, які вимагають переосмислення повсякденного життя: відчуття тимчасовості, невизначеність щодо майбутньої долі, загрози індивідуальній свободі дій та вимушене переривання досягнення життєвих цілей. Опитані біженці надали нам цінну інформацію, яка буде надалі використана в роботі проєкту з біженцями, експертами та волонтерами. Іноді респонденти заявляли про волонтерство як про важливу сферу свого активізму, що забезпечує відчуття свободи дій, приналежності та самореалізації:

“Чесно кажучи, я ніколи не займався волонтерством в Україні. Але це знову дало мені сенс. Тому що, коли ти приїжджаєш, ти здебільшого отримуєш допомогу ... тому ти хочеш віддавати щось своє. (...) Так, ти знову відчуваєш себе активним”.

Цитати, представлені у виділених рамках, були обрані через їх універсальний характер — незалежно від того, хто їх сказав, вони є проявами досвіду біженства, повсякденного життя, турбот та мотивації. На запитання про мотивацію міграції та подолання всіх викликів: *“Що було рушійною силою для вас шукати можливості для того, щоб справи були добре для вас та ваших сімей?”*, четверо учасників відповіли.

Окрім непосильних мотивів, учасники визначили широкий спектр перешкод на всіх етапах свого рішення мігрувати, подорожувати та осісти. На запитання про конкретні труднощі, з якими стикаються новачки, відповідь була такою:

“Житло. Я думаю, що кожен це скаже. Бо без стабільного житла нічого іншого не працює.

Особа 4 : Так, і не просто будь-яке житло. Щось, де ви можете залишитися і не переїжджати через два місяці.

Особа 2 : Я кілька разів переїжджав. З кожним переїздом втрачаєш енергію. Треба звикати до нового району, нового транспорту, нових сусідів ... це виснажливо .

Особа 7 : І це впливає на ваші плани. Ви не можете взяти на себе зобов'язання щодо роботи чи навчання, якщо не знаєте, де будете жити."

З огляду на вищезазначене та багато інших прикладів, ми намагаємося сформулювати картину біженців та їхнього досвіду. Нижче ми представляємо досвід національних команд FRIIV, а в наступних частинах ми продовжуємо загальний аналіз результатів ФГІ. У розділі нижче представлені конкретні Сфери інтересів, щоб надати загальну картину досвіду менеджера з питань біженців та волонтерів. Логіка Сфер інтересів базується на процесі подорожі та прибуття до місця призначення, перешкодах та викликах, з якими там стикаються, а також на активності біженців, волонтерів та менеджерів як запропонованому рішенні.

1. Прийом у нових умовах

Усі учасники групових інтерв'ю поділилися не лише практичними труднощами, а й тривалим емоційним тягарем переміщення. Залишення місць постійного проживання рідко описувалося як реальний вибір, а радше як щось вимушене обставинами. Багато хто виїжджав поспіхом, очікуючи повернутися протягом кількох тижнів, і тому залишав документи, речі та незавершені частини свого життя. Поряд з невизначеністю, багато хто відчував почуття провини за те, що залишає членів сім'ї, особливо подружжя або літніх батьків. Хоча сама подорож часто описувалася як зосереджена на виживанні та логістиці, а не на емоціях, емоційний вплив став набагато сильнішим після прибуття до країни перебування.

"Під час подорожі ти не думаєш. Після прибуття ... все приходить одразу".

Багато учасників сказали, що найскладнішим моментом був не від'їзд, а прибуття, оскільки структура подорожі поступилася місцем невизначеності та емоційному напруженню. Багато хто відчував себе "посередині" – більше не частиною повсякденного життя, але ще не повністю інтегрованим у нові умови, що ускладнювало зобов'язання побудувати нове життя.

Питання житла було визначено як одну з найнагальніших проблем після прибуття. Часті переїзди створювали нестабільність, ускладнюючи збереження роботи, відвідування курсів та встановлення розпорядку дня. Учасники наголосили, що окрім пошуку житла,

забезпечення стабільного житла було важливим для відновлення їхнього життя. Робота вважалася важливою не лише для фінансової безпеки, але й для відновлення незалежності, впевненості та почуття ідентичності. Однак учасники зіткнулися з такими перешкодами, як труднощі з перенесенням попереднього професійного досвіду, мовні обмеження та невдалі заявки на роботу. Багато хто також вважав початкову емоційну підтримку приголомшливою, зазначаючи, що інформація була надана до того, як вони були готові її використати. Вони наголосили на необхідності постійної, поступової та більш персоналізованої підтримки. Замість формальної терапії учасники наголосили на важливості регулярних людських контактів та простих емоційних перевірок: *“Хтось, хто запитує: ‘Як твої справи насправді?’, має значення”*. Цікаво, що деякі учасники сказали, що їхніми основними джерелами мотивації були їхні діти, члени сім’ї в рідних містах та почуття відповідальності за них. З часом мотивація змістилася від простого подолання труднощів день у день до побудови стабільності, коли щоденні справи забезпечували відчуття нормальності.

“Коли ми приїхали, ми отримали інформацію про медичне обслуговування, про певну підтримку та про те, як тут усе влаштовано, від волонтерів прямо на кордоні. І для нас це було добре – коли ми прибули, ми пішли до нашого гуманітарного центру, і там роздавали деякі речі. Також нам дали брошури, і великі, і маленькі. І вся інформація була там, включно з номерами телефонів”.

“Коли ти приїжджаєш новачком, усі навколо бачать, що ти не звідси. Ти це відчуваєш. Але коли до тебе звертається неурядова організація, запитує, що тобі потрібно, і намагається це забезпечити, ти відчуваєш підтримку. Ти відчуваєш, що тут у тебе родина. Вони завжди кажуть, що ми частина команди, і це правда — ми відчуваємо себе як родина. У мене все ще є свої проблеми, але таке середовище допомагає мені почуватися менш стресованим. Я просто хочу подякувати”.

Спільноту біженців розглядали як життєво важливе джерело практичної та емоційної підтримки, хоча деякі зазначали, що покладання виключно на неї може обмежити ширшу інтеграцію. Індивідуальні підтримуючі стосунки також відіграли важливу роль.

Волонтерство допомогло багатьом учасникам відновити почуття мети, зробити свій внесок у свої нові громади та покращити мовні навички, хоча мовний бар’єр, низька впевненість у собі та обмежена енергія іноді зменшували участь. Учасники послідовно описували приймаючих людей як добрих та гостинних, водночас вважаючи адміністративні системи повільними та важкими для навігації. Як підсумував один учасник: *“Люди добрі, але система повільна”*. Запропоновані рішення: швидші адміністративні процедури, чіткіша

комунікація, більш послідовне подальше спостереження та довгострокова підтримка після початкового етапу прибуття.

Учасники описували свій досвід такими фразами, як “між світами”, “повільне відновлення” та “тривалість процесу”, що відображає те, що інтеграція все ще триває. Загалом, їхні розповіді показали, що успішна інтеграція залежить не лише від практичної підтримки, а й від часу, стабільності та можливості відновити відчуття себе.

Врахування складного становища новоприбулих, біженців та людей, які були змушені тікати за драматичних обставин, створює гострі потреби, які виходять за рамки матеріальної допомоги та вимагають складних, чутливих процедур перевірки, щоб збалансувати потреби біженців з можливостями волонтерських ресурсів .

“Я також пам’ятаю, що коли я жив у Глівіце [місто на півдні Польщі], протягом перших двох днів деякі люди несли таку велику кількість їжі. Я не знаю, можливо, це з роботи мого батька. Я пам’ятаю, що я щойно пішов до школи в Глівіце, щоб закінчити сьомий клас. І це був мій перший день там. Маркери, зошити були матеріалами, тож я прийшов до цього класу, і вони просто сказали мені: Бери”, що хочеш!” Знаєте, це просто так”.

“Коли ми приїхали, ми вийшли з поїзда. Тато подивився на мене і спитав: « Як ти себе почуваш?” Я відповів: “Я вдома”. Серйозно, це було таке перше відчуття, ніби, ну, ми вдома, ніби все гаразд, але скажімо так: до війни це був мій дім”.

“Я був іноземцем. Але за два тижні, максимум три, я почав розмовляти польською. За місяць я вже міг спілкуватися з друзями”.

Однак, серед найпоширеніших тем розмови, спонтанно ініційованих учасниками інтерв'ю, було відчуття інтеграції та приналежності до місця, де вони зараз проживають. Незалежно від часу прибуття та маршруту, яким вони дісталися до кінцевого пункту призначення, переважна більшість учасників інтерв'ю висловили переконання, що вони “як удома”.

Ще одна цікава інформація стосується місцевого юриста, який спеціалізується на допомозі з процедурами легалізації та реєстрації біженців, завдяки своїй українській освіті та двомовності. Така підтримка була надзвичайно корисною:

“Я також маю додати, що в Познані є адвокат , (...). Не знаю, чи ви про нього чули. Він двомовний адвокат. Він розмовляв польською, але вивчав українську в Україні та досконало володіє українською. Він часто проводить свої семінари. Юридичні консультації з легалізації. Різний спектр юридичних консультацій, спеціально для українців. (...) Він також публікує дописи у Facebook, де люди ставлять запитання. Він дає відповіді, тож він також надає консультації, і робить це повністю, на добровільних засадах”

Учасники описували прибуття як емоційно приголомшливе, зазначаючи, що лише після досягнення безпечного місця реальність переміщення повністю усвідомилася:

“Під час подорожі ти не думаєш . Після прибуття ... все приходить одразу”. Інший приклад, жінки, які жили на кораблі в Роттердамі, наголосили на важливості взаємної підтримки, описуючи свою громаду як “одну сім’ю”, незважаючи на складні умови життя. Зв’язок з іншими, хто мав схожий досвід, допоміг зменшити самотність і додав емоційної сили.

Окрім житла та безпеки, учасники наголосили на необхідності змістовної соціальної інтеграції. Волонтерство, курси, культурні заходи та можливості зберегти свою ідентичність поза межами статусу “біженця” вважалися важливими для добробуту. Вони також наголосили на необхідності кращого розуміння громадськістю того, що біженці втікають з необхідності, а не за власним вибором, і закликали до більшої емпатії з боку приймаючих громад.

2. Проблеми після прибуття та відповіді на місцях

Аналіз специфіки прийому біженців можна розпочати з представлення місцевих спонтанних реакцій на мігрантів або прибуття біженців. Важливо зазначити, що критичні перші моменти (дні) після прибуття мають значення, оскільки новоприбулі очікують різноманітної підтримки для задоволення своїх нагальних потреб. Фактично, повсякденна реальність у місці прибуття формується не лише потребами новоприбулих, але й реакцією місцевих жителів – окремих експертів та активістів, місцевих громад, неурядових організацій, що беруть участь у різних ініціативах щодо гостинності, а також волонтерів тієї ж етнічної групи, які можуть поділитися своїм досвідом та допомогти з розміщенням. Нижче наведено різні цитати, що ілюструють такі ініціативи:

“І спочатку в тому місті поширилася чутка про словаків, які хотіли допомогти, та українців, яким потрібна була допомога. Тож вони допомогли нам знайти житло після готелю. І вони вже пропонували інформацію про те, в яких школах діти можуть навчатися, і так далі”.

“Коли я переїхав до Сирії, я постійно був голодний. Якість їжі була жахливою. Іноді курка була підгорілою зовні, але всередині залишалася замороженою та сирою. Вони використовували спеції, з якими ми не були знайомі . Їжа часто була брудною або погано приготованою”.

“Ми як велика родина на кораблі [місце проживання]. Умови проживання не ідеальні, але ми підтримуємо одне одного. Ми знаходимо маленькі моменти щастя. Іноді ми плачемо, іноді святкуємо. Ми навіть називаємо деяких старших жінок “мамою”. Ми відчуваємо себе однією родиною — не тому, що ми біженці, а тому, що ми так довго живемо разом. Це нелегко , але я намагаюся триматися за надію”.

Окрім точних моментів прибуття, деякі респонденти пам'ятають, як їх зустріли або прийняли місцеві волонтери. У наведеній нижче цитаті наведено інформацію про підтримку зв'язку з родиною та друзями в місцях походження:

„[про родичів, які приїхали до Познані з України] Вони приїхали до нас на початку війни, щоб подивитися на квартиру, подивитися, де що знаходиться, і вони пішли на прогулянку, ніби на прогулянку. Вони кудись пішли і принесли два чи три пакети їжі, одягу, якісь ліки та якісь іграшки для дітей, бо в неї ще була дитина. Я вас питаю, ось вона, вона сказала десь в Авеніді [торговий центр у Познані], що якийсь Червоний Хрест, щоб допомогти з цим, так що, кажу я, це було на початку війни”.

„І ми надсилаємо посилки. Ось, наприклад, я купувала ліки для своєї мами – коли вона була тут, їй потрібні були ліки, вона подивилася, що є тут, у Словаччині, а потім надіслала мені список. Мої батьки – лікарі, тому їм також потрібні ліки для інших там. Тому щоразу, коли я їжджу в Україну, я привожу ліки, бо вони потрібні їй. І моїй сестрі також. Я також надсилала деякі речі, бо дитячий одяг там дорожчий. Тож ми також телефонуємо, надсилаємо посилки і їдемо, коли є можливість”.

Загалом, проблеми, з якими стикаються біженці після прибуття, значно зменшуються завдяки функціонуванню різних програм громадянського суспільства, неурядових організацій та спонтанних ініціатив для новоприбулих. Нижче наведено конкретні приклади самоактивності та волонтерства біженців.

3. Перешкоди

Підхід, що базується на бар'єрах, часто широко обговорюється серед наших респондентів. Це особливо актуально, коли відчуття приналежності або закріпленості на новому місці відіграє певну роль під час тривалого перебування. *“Люди добрі, але система повільна”*, як зазначив один із них. Вони помітили різноманітні відмінності порівняно з місцями свого походження, іноді нові виклики чи перешкоди, що виникають через непорозуміння, неправильні тлумачення чи упередження. У наступному підрозділі представлено вибрані випадки, щоб зобразити повсякденні перспективи біженців та мігрантів. Більше того, вони часто не лише зосереджуються на бар'єрах, але й йдуть далі, пропонуючи рішення. Це видається особливо актуальним, коли нас може збагатити точка зору тих, хто перебуває в центрі цих процесів. Учасники повідомляють про труднощі з підтримкою зв'язку зі своєю родиною, родичами та друзями, які залишилися вдома. У наступній цитаті наведено контекстуальну інформацію про бар'єри, що виникають під час спроби дістатися до рідного міста поблизу Харкова:

“Я їздив туди не раз, бо Харків — це катастрофа, там щодня бомби, і так далі, і тому подібне. Звичайно, я залишив там свою квартиру. Я навіть не знаю, що там”

“[про відвідування рідного міста в Україні] Немає сенсу, немає сенсу робити щось знову. Просто піти на прогулянку, щось побачити, побачити родину, наприклад, це все ще нормально. Жити чи працювати там більше не має сенсу. (...) Я [морально] не можу пережити там тиждень ...”

Що стосується перешкод для адаптації, то також є приклади щоденних перешкод у пошуку можливостей працевлаштування з точки зору дорослих біженців:

“Для моїх батьків це була робота. Коли мій тато ще міг щось робити, наприклад, руками, фізичну роботу, моя мама, ну, можливо, менше, і в неї більший досвід, вона головний бухгалтер, вона була в Білорусі, і в неї було багато досвіду, але тут, у Польщі, у тебе ніби нічого немає, а коли я хочу працювати, бути кимось, це складно, бо ми з Білорусі, і не всі роботодавці хочуть мене найняти”

Ще одним важливим бар'єром була мова та нагальна потреба адаптуватися до нової комунікативної реальності, коли перебування в мультикультурному середовищі вимагає розвитку здібностей, невідомих раніше.

“Українська громада. Спочатку це було дуже важливо. Ви можете запитати що загодно, і хтось швидко відповідає. -Але якщо залишатися лише там, інтегруватися стає важче .”

“Що мені не сподобалося в деяких із цих статей, так це те, що вони вказували на проблеми, але представляли їх так, ніби проблемою були люди. Ніби самі біженці були небезпечними чи злочинцями. Вони не розглядали справжню проблему: умови життя надзвичайно важкі. Чесно кажучи, [уявіть], що посадили 1800 голландців на корабель без інтернету, з крихітними кімнатами та поганою їжею, і проблеми також виникнуть. Це як маленьке село. Висновок мав би бути таким: ці умови не можуть створити безпечне середовище. Натомість висновок був таким: “Це небезпечно, тому що тут так багато біженців з різних культур”. Це несправедливо. Це дегуманізує людей. Це простий наратив для організацій , бо тоді їм не потрібно нічого змінювати”.

Який можна зробити висновок з усіх вищезазначених цитат? Серед багатьох мотивацій сімейні зв'язки, особливо діти, здаються домінуючою. На це вказують багато респондентів у різних місцях, де проживають представники федеральних органів влади.

“У мене є ця сила лише тому, що в мене є діти, і я просто не можу зупинитися, зупинитися і не рухатися вперед. Я знаю, що ніколи не повернуся додому. У мене більше немає такої можливості”.

“Найважче було залишити батьків. Вони не хотіли їхати. Тому, коли я пішов, у мене було відчуття, ніби я ... покидаю їх”.

“Сім’я та діти – я хотів миру та безпеки для дітей. Я не думав про повернення додому, поки триває війна, ми не можемо цього зробити”.

Як видно вище, деякі труднощі виникають частіше, незалежно від місця чи осіб. Це можна підсумувати як необхідність адаптуватися до ситуації, досягати майбутніх цілей, але пам'ятати про минулі обставини.

4. Відчуття тимчасовості

Тимчасовість та пошук нових можливостей також обговорювалися в розмовах респондентів:

“Так ... ця ідея “тимчасовості” дуже сильна. У мене вона теж була. Для мене найважчим було рішення. Тому що піти означає, що ти приймаєш те, що твоє життя ... перерване. Я залишився довше, ніж мав би. Я весь час чекав, поки все заспокоїться, але цього не сталося. І коли я нарешті пішов, я відчув полегшення, але також і провину”.

“Чому тільки Іспанія? (...) Ну, я був там двічі, мені там дуже сподобалося. Іспанська мова... Вона не краща, але що це за мова? Вона навіть не проста, вона прекрасна. Країна прекрасна, і архітектура. І море поруч”.

Незалежно від місця походження, біженці страждають від тимчасовості та часто повідомляють про брак планів на майбутнє, що коріниться у втраті волі, тузі за домівкою або просто очікуванні, коли щось станеться в усіх місцях, куди вони прибувають. Іноді вони приймають рішення емоційно, намагаючись скористатися можливостями. Наступне твердження може проілюструвати цей стан розуму, коли респонденти описували процес прийняття рішень між двома країнами призначення:

“Я з Донецької області. Я приїхав сюди, коли почалася війна. Я приїхав з дітьми та мамою. Спочатку я навіть не знав, куди їду, бо в нас нікого не було ні тут, ні в Словаччині, ні деінде за кордоном. Спочатку ми вибирали між Молдовою та Словаччиною, бо один друг поїхав туди, інший — туди, і я не знав, куди ми поїдемо”.

Подібні дилеми були виявлені серед іншого учасника ФГІ:

“Для мене сама подорож не була небезпечною фізично, але морально вона була ... дуже заплутаною. Я йшов з одного місця в інше, не знаючи, де опинюся. Коли хтось запропонував Португалію, я погодився, не замислюючись. Пізніше я перевірів, де вона знаходиться”.

Інший біженець проілюстрував це ще коротшою фразою: *“Ніби твого попереднього життя тут повністю не існує”.* Або ще однією: *“Я пам'ятаю, що пакував речі, але*

насправді не думав. Просто клав речі в сумку, не питаючи: “Чи потрібно мені це?”. Я весь час думав, що повернуся через два тижні. Тому я не взяв документи, фотографії, багато важливих речей. (пауза). Зараз я шкодую про це, але в той час ... твій мозок перебував у режимі виживання”. У цих іспитах з об’єктивного вивчення біженців ми прагнули зафіксувати погляди біженців на їхній особистий досвід, щоб краще зрозуміти складність їхніх потреб, очікувань та реалій, з якими вони стикаються у своєму новому соціальному статусі.

Доля біженця, її тимчасовість та необхідність покладатися на щойно знайомих людей призводять до ситуації, коли ви опиняєтеся в непередбачуваному становищі, приймаючи драматичні рішення. Як сказав один із респондентів: “Коли ми перетнули український кордон, вона обернулася і сказала: “Вибачте, у мене немає місця для вас чи ваших дітей”. Вона розвернулася та пішла, і я більше її ніколи не бачила. У той момент я була повністю розбита; це було жахливо. У мене були якісь гроші, бо мій чоловік працював на шахті, але я не знала словацької мови. У мене не було знайомих, у мене просто не було нікого”.

Вищезазначені, а також багато інших цитат, представлених у цьому розділі, дають уявлення про повсякденну ситуацію біженця – від боротьби за пошук безпечного місця для майбутнього до боротьби з травмами минулого.

5. Запропоновані рішення: активізм та волонтерство біженців

Травму вигнання, біженства та вимушеної міграції, поєднану з пошуком почуття приналежності, порушеного часовістю, можна пояснити низкою різних факторів, але серед найпоширеніших були пов'язані з волонтерством.

Оскільки учасників групових інтерв'ю інформували про сфери інтересів FRIIV, пов'язані з участю біженців, їх активізмом та волонтерством, такі теми часто згадувалися в питаннях, і є багато прикладів тверджень про них.

“Я волонтеру в проєкті під назвою «Допомога Україні». Його ведуть голландці. Ми збираємо допомогу в супермаркетах — засоби гігієни, дитячі товари та предмети першої необхідності. Голландські водії везуть ці припаси в Україну, навіть на передову. Я волонтеру кожні вихідні вже 2,5 роки. Ми також збираємо одяг, але його транспортування дороге коштує. Вантажівка може перевозити лише обмежену кількість коробок з-під бананів, тому ми надаємо пріоритет предметам першої необхідності. Іноді організація отримує грошові пожертви, і тоді ми купуємо дрони, ковдри та інші термінові речі”.

“Перший раз був минулого літа, сім років тому. Я також знаю, що білоруська громада багато робить. І щоразу, коли я чую про такі культурні події, мої друзі завжди розповідають про це. Це просто є”.

“Ну, тут у Познані це просто такі собі культурні клинці, але я вважаю, що це настільки хороша ініціатива, яка насправді познайомила нас із цими іншими відгалуженнями. Як-от цей один захід, який уже кілька років поспіль приваблює лише ентузіастів. Це „Українська весна“, організована Культурним центром „Замок“. Бачите, бачите, скільки їх, я розумію. А іноді в “Етнопорті”. Це змінюється з року в рік, але іноді також. “Етнопорт” має форму кількох майстер-класів та виступу українського хору”.

“Волонтерство в Центрі вокального мистецтва. Це було серце центру. Я думаю про такі речі, як музичні заходи на перехресті, які були пристрасною, фестивалем чи фестивалем? Я допомагала організовувати один із таких заходів щороку”.

“Я цілих три дні приймала заяви від людей, які шукали квартири. Я реєструвала тих, хто був готовий допомогти, і шукала сім'ї, які б їм підходили, тому що черга надворі була такою довгою, що люди стояли там із дітьми. Це було пізніше, але тільки після того, у перші кілька днів, коли вони почали приїжджати — усе це відбувалося на ярмарку, і я теж туди їздила, возила речі, їжу”.

“у Познані є Дитячий фонд. Він такий класний, класний, дуже гарний. Фонд працює лише для дітей влітку. Вони проводять інтеграційні заходи для вашого класу, також організовують волонтерство, польську мову та різні курси підготовки до іспитів. Саме так це працює, тому працює лише в цьому напрямку, і там є психологи, тільки для дітей чи дорослих. Інформація, яка нам потрібна, але ви також можете сказати дитині, що там класно, як у центрі міста”

“Ну, ми збираємо гроші. Для [українських] військових...(…) Є одна людина. Він каже: „Я там просто збираю гроші“. Я створив посилення, плюс, я просто збираю гроші для всіх, хто хоче туди поїхати, і просто вказую війська, вона навчила нас, щоб вони у нас були. Вони або самі купують і привозять їх, або дають нам гроші”.

“Моя волонтерська діяльність полягає в тому, що я керую волейбольним клубом для підлітків. І мій син, і інші діти з України – не всі вони змогли знайти друзів. Клуб призначений як для словаків, так і для українців”.

“Я кваліфікований викладач. Маю вищу педагогічну освіту, і я також працював з дітьми в Україні. Коли організація “Людина в біді” допомагала нам, я познайомився з однією словачкою. Вона також була викладачем і побачила, що я можу допомагати дітям і навчати їх. Я працював волонтером-перекладачем для дітей”.

Деякі приклади такого активізму є особливо цінними для новоприбулих біженців та новачків у місцях призначення, де існують усталені меншини. Такі люди допомагають своїм співвітчизникам, оскільки знають їхні потреби та вподобання. Варто також зазначити, що онлайн-комунікатори та соціальні мережі відіграють тут особливо цінну роль:

“Вони створюють власні спільноти в Інтернеті, особливо у Facebook. У Facebook можна знайти різні групи, такі як “Я не знаю, що з ним відбувається в Познані”, “Іноземці в Познані” та “Українці в Познані”, які також діляться багатьма власними враженнями та ставлять багато запитань. Неможливо, скажімо так, підтримувати контакт з усіма, бо ми постійно проходимо повз цих людей. Будьмо відвертими, їх сотні тисяч, тому навіть якщо ви поговорите з кожною людиною лише хвилину, весь день просто витрачено даремно. Що ж, з’явилося багато таких груп та форумів у соціальних мережах, де люди ставлять запитання на кшталт: “Що робити в цій ситуації?” на форумі. Люди починають коментувати, пропонувати поради”.

“Те, що ми об’єднані таким чином як спільнота в групі Telegram, також може нам допомогти – наприклад, де ми можемо знайти роботу, хто пропонує роботу, де я можу знайти якусь послугу або хтось пропонує свою послугу. Або ж у нас є щось важливе для українців – є люди, які регулярно їздять до України, і ми можемо зв’язатися з ними, якщо хочемо щось надіслати або поїхати з ними. Таким чином, ми також можемо залишатися на зв’язку з тими, хто залишився в Україні”.

“У нас також є онлайн-групи. Вони дуже важливі. Ви можете запитати що завгодно, і хтось відповість”.

-1: Так, особливо на початку. Це швидше, ніж офіційна інформація.

-2: Але іноді це тримає вас в одному колі. Ви не знаходите зв’язку ззовні.

-3: Правда. Це зручно, але обмежує.”

Однак не всі такі заходи є інклюзивними; наступна цитата містить більш детальні обставини:

“Ці заходи, якщо їх рекламують білоруською мовою, або, наприклад, в Англії, якщо вони публікуються англійською, не мають на меті інтеграцію, ознайомлення людей з цією культурою. Вони мають на меті створити простір і можливості для людей просто посидіти один з одним вдома”.

Інший учасник, українського походження, назвів приклади волонтерської діяльності в Україні:

“Я пам’ятаю волонтерство в Україні, особливо зі школи. Я щойно згадала ситуацію з 2014 року, коли почалася війна з Росією, так звана, скажімо так, мала війна. Пам’ятаю, як у першому класі ми малювали картини, нас просто попросили намалювати щось, що ми хотіли б надіслати військовим, солдатам. А ще наші батьки дали якісь шкарпетки та, можливо, термоодяг, як я знаю, як це називається”.

“Я пам’ятаю, як до 2022 року моя мама працювала з волонтерами, і вона також надсилала солдатам. Здається, одяг, такі речі. І я пам’ятаю, що я також робила браслети. Вони були синіми та жовтими, і ми також робили маленькі листівки для солдатів та малюнки, а потім... Е-е, вони надсилали їх солдатам та іншим солдатам”.

Інший учасник детально розповів про стимули для молоді до участі в активізмі. Це пов’язано з можливістю заробляти додаткові бали в шкільній програмі через участь у волонтерських заходах та ініціативах. Ці моменти мають значення під час процедури вступу до середньої школи чи університету:

“Правда лише в часі, кажу я, бо ми збираємо бали [за атестат про закінчення школи для випускників початкової школи]. До тринадцяти років вони повинні волонтерити з батьками. Разом з одним із батьків; 13 років і старше. Потім можна бути самому, а до цього віку вони повинні бути з одним із батьків. (...) Контакти для нього. Він зараз ходить туди лише з цікавості. У мене вже достатньо годин, щоб їх виконати, бо наша школа вимагала 50 годин, але в нього вже більше. Йому просто подобається, і мушу сказати, що я також зустріла там багатьох дорослих, які були там просто для того, щоб допомогти. І я дуже поважаю вас, завдяки вашій волонтерській діяльності”.

Мотивації, які можуть бути між самореалізацією та альтруїзмом:

“Особисто мені це приносить радість. Я вже чотири роки займаюся волонтерством. Це чудово, коли можеш допомогти своїм людям. Бо знаєте, ми ж просто родина – не те щоб я не знаю, цей звідси, а той звідти. Ми одна ціла родина в такій неприємній ситуації, яка виникла, тому очевидно, що найбільше хочеться допомогти і допомогти своїм. У нашому центрі також було так багато заходів для нас, і спочатку ми працювали з сьомої ранку до одинадцятої вечора. І справді, з нами були і підлітки, і маленькі діти”.

Зрештою, значення сприйняття безпеки та відчуття перебування вдома ми також можемо знайти в цитаті одного з учасників. Це підкреслюється порівнянням з домівкою, місцем походження. Що стосується обставин, то це може бути пов'язано зі сприйняттям культурної близькості в місці призначення:

“Потім приїхав мій батько, забрав нас, і ми поїхали в аеропорт. Тож, здається, ми прилетіли літаком до Варшави, а потім поїздом до Познані . Тут, з Великої Польщі в Польщі, як — як вона серйозно згадує — коли ми приїхали, ми вийшли з поїзда. Тато подивився на мене і запитав: “Як ти себе почуваєш?” Я сказала: “Я вдома”. Серйозно, це було таке перше відчуття, ніби, ну, ми вдома, ніби все гаразд, але скажімо так: до війни, мій дім”.

Інші коментарі та роздуми дали нам глибше розуміння інституційних та соціальних бар'єрів у їхньому повсякденному функціонуванні. Щоб подолати їх, вони також вказали на взаємодопомогу в громадах біженців, і багато успішних ініціатив регулярно організовуються у громадських місцях міста, інклюзивних та відкритих для всіх, хто хоче долучитися.

4. ВИСНОВОК

Цей звіт представляє першу частину проєкту FRIIV. Зміст базується на кабінетному дослідженні та групових інтерв'ю, в результаті яких було зібрано інформацію про досвід біженців та волонтер-менеджерів. Респонденти надали цінні коментарі та пропозиції щодо покращення якості життя та інтеграції в суспільство в місцях їхнього призначення. Як і в одній із цитат ФГІ на запитання: *“Що для вас означає волонтерство?”*, відповідь учасників інтерв'ю була такою: *“Це надає сенсу. Особливо, коли ви відчуваєте, що втратили свою попередню роль”*. У наступному випадку він спрямований на матерів-доглядальниць та їхні можливості на ринку праці:

“Той факт, що досвід був неоплачуваним, також підкреслює важливу проблему. Хоча такі можливості можуть відкривати двері, вони не однаково доступні для всіх жінок-біженок, особливо тих, хто стикається з фінансовим тиском або має обов'язки з догляду. Це порушує важливі питання щодо інклюзії та справедливості доступу до професійних можливостей”.

У цьому сенсі, додала вона:

“потрібні більш інклюзивні та підтримуючі структури, щоб забезпечити жінкам-біженкам доступ до цих можливостей та користуватися ними без додаткової вразливості”

або ще одна порада учасниці: *“Я вважаю особливо цінним те, що ці заходи завжди поєднують мешканців Роттердама з новоприбулими. Вони зустрічаються один з одним природним чином; це не “діяльність для роттердамців” чи “діяльність для новоприбулих”. Це спільне”*.

На завершення можна виділити кілька основних моментів:

1. етнічні діаспори

Функціонуючі етнічні діаспори колишніх міграційних хвиль, у випадку українських біженців, складаються як з тих, хто покинув Україну після лютого 2022 року, так і з економічних мігрантів, які перебувають у Європі набагато довше, в деяких випадках з 2014 року, коли перша мільйонна хвиля біженців покинула Україну у відповідь на анексію Криму Росією та війну на Донбасі. Як назвали це респонденти, *“маленька війна”*. Члени таких усталених діаспор можуть стати волонтерами-менеджерами під час таких криз..

2. прийом місцевими жителями

Другим часто згадуваним важливим аргументом з точки зору біженців був прихильний та відкритий прийом місцевих жителів. Спонтанний, низовий характер багатьох ініціатив з надання допомоги та значна участь волонтерів різного віку означали, що кожен міг знайти відповідного співрозмовника, когось, до кого можна було б звернутися за підтримкою та допомогою. Наші респонденти згадували зв'язки, які вони встановили під час цих подій, і навіть дружбу, яка в деяких випадках підтримується й донині. Щоб посилити це, такі добрі практики повинні пропагуватися засобами масової інформації.

3. Відчуття приналежності

Важливість відчуття приналежності, що виражалось різними способами, також була результатом необхідності та зобов'язань, з якими стикалися біженці. Біженці не обирали свою долю, а в деяких випадках навіть не планували свій кінцевий пункт призначення. Перебування в новому місці протягом років дедалі більше віддаляло відчуття того, що вони можуть і мають куди повернутися. Вони цього не робили, тому що умови, що існували в їхньому місці походження, що стали причиною їхнього від'їзду, продовжували існувати. Не слід забувати, що за кожною з цих історій стоять індивідуальні долі, відчуття примусу та історичної несправедливості, а також віра в можливе, але невизначене, майбутнє повернення. Відчуття приналежності, яке суперечить часовості, може підживлюватися соціальним активізмом, який вирішують та керують спільноти мігрантів та біженців.

4. Повсякденні проблеми

Ще одним часто згадуваним контекстом були роздуми про повсякденні проблеми в місці проживання. Вони стосуються житла, вимог до оформлення перебування, труднощів з отриманням спеціалізованої медичної допомоги, повсякденних проблем на роботі, в школі чи університеті, а також динаміки життя серед інших біженців та мігрантів. Звичайно, нові дружні стосунки не завжди бувають успішними чи тривалими. Деякі респонденти повідомляли, що ставали жертвами різних шахрайств та зловживань, наприклад, під час пошуку орендованої квартири або оформлення роботи. Повсякденне життя мігрантів у нових місцях також передбачає пошук та перевірку зв'язків, встановлення довіри з людьми, яких вони зустрічають, та вивчення численних правил і формальностей, які впливають на їхнє повсякденне життя. Наші респонденти навели численні приклади того, як вони досягли своїх цілей завдяки допомозі нових знайомих, у багатьох випадках представників їхньої етнічної/національної групи та діючих у волонтерській якості. Цей аспект підкреслює необхідність навчання та активізації менеджерів волонтерів, які самі є або були... члени спільнот мігрантів та біженців.

Я хочу, щоб люди пам'ятали, що біженці — це просто люди. Нам слід подумати про те, як ми можемо допомогти один одному, як ми можемо бути корисними один одному. Для жінок допомагає активність — волонтерство, відвідування курсів, участь у заходах. Дрібниці, такі як майстер-класи, концерти, сеанси краси, все, що нагадує вам, що ви все ще жінка, а не просто біженка. Ці моменти приносять щастя”.